

TIESĪBU NORMU ATPAKAĻEJOŠS SPĒKS LAIKĀ: SATVERSMES TIESAS PRAKSE

Abstract

Retroactive legislation: practice of the Constitutional court of Latvia

In the paper „Retroactive legislation: practice of the Constitutional court of Latvia” are evaluated legal aspects of entry into force of retroactive legal rules. As legal rules ordinarily can be passed with an immediate effect or delayed effect, retroactive effect may be used only in exceptional occasions. However, the Constitutional court of Latvia evaluates lawfulness of retroactive legislation passed by the Parliament of Latvia as well as it has power to state in a judgment that unlawfully passed legal rules will be canceled with a retroactive effect.

Problematic aspects of retroactive legal rules are connected with the terminology that still is uncertain and are not properly used in judgments and legal doctrine. Similarly the Constitutional court during the evaluation of retroactive legislation does not apply the rule of law principle from which derives prohibition of retroactive force, but basis its evaluation on written legal rules that are unclear and restricts principle of rule of law. However, in situations, when the Constitutional court cancels unlawfully passed legal rules with retroactive effect, it shall evaluate whether with such measure it will ensure effective protection for infringed rights or interests from the one side as well as ensure legal certainty for persons which rights or interests may be infringed by the retroactive modifications in legislation from the other side.

Atslēgas vārdi: Tiesību normu atpakaļejošs spēks laikā; likuma varas princips; tiesiskās noteiktības princips; tiesību normu atpakaļejoša spēka laikā pieļaujamība; Satversmes tiesas prakse, ar atpakaļejošu datumu atceļot prettiesiski pieņemtās tiesību normas; Satversmes tiesas prakse, izvērtējot tiesību normu, kas pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā, satversmību.

Tiesību doktrīnā ir atzīts, ka attiecībā pret regulējamām tiesiskajām attiecībām vai apstākļiem tiesību normas spēks laikā var izpausties trīs veidos – tiesību normas spēkā stāšanās laikā tai var būt uz priekšu vērsts spēks, tūlītējs spēks vai arī atpakaļejošs jeb retroaktīvs spēks. (Krons 1938: 96-98)

Lai gan parastos apstākļos likumdevējs pieņem tiesību normas ar tūlītēju vai turpmāk vērstu spēku, tas ir tiesīgs atkāpties no minētajiem principiem, paredzot pieņemtajām tiesību normām atpakaļejošu spēku laikā. (Raitio 2003:190-194) Šāda prakse gan ir uzskatāma par izņēmumu, kas ir stingri ierobežota un nesaraucjami saistīta ar pamattiesību ievērošanu. (Raitio 2003:190-194)

Kā izriet no tiesību doktrīnas, tiesību normu atpakaļejošs spēks laikā pastāv situācijās, kad ar pieņemtu tiesību normu ir ietekmētas jau iepriekš – pirms tiesību normas pieņemšanas iegūtas tiesības vai pabeigti apstākļi. Savukārt tiesību teorijā tiek uzskatīts, ka jaunās tiesību normas spēkā stāšanās iesniedzas brīdī pirms notikušā fakta, t. i., jaunā likuma spēkā stāšanās notiek pagātnes kategorijā attiecībā pret tā publicēšanas datumu. (Rudevska 2009)

Vienlaikus norādāms, ka gan tiesību doktrīnā, gan judikatūrā pastāv nenoteiktība, raksturojot tiesību normu atpakaļejošu spēku laikā. Proti, kā sinonīmi tiek lietoti termini

„atpakaļejošs” un „atpakaļvērstis” spēks laikā. (skatīt, piemēram, Satversmes tiesas spriedumus lietās Nr.2010-25-01 un Nr.2010-02-01) Tomēr uzskatāms, ka ar dziļākām saknēm un normatīvi tiesisku raksturu ir termins „atpakaļejošs spēks laikā”. (Krons 1938; likuma „Par likumu un citu Saeimas, Valsts prezidenta un Ministru kabineta pieņemto aktu izsludināšanas, publicēšanas, spēkā stāšanās kārtību un spēkā esamību” 9.pants) Tāpat termins „atpakaļejošs spēks laikā” daudz precīzāk atklāj jēdziena saturisko nozīmi. Proti, kā jau tika iepriekš norādīts, no tiesību teorijas izriet, ka retroaktīvas tiesību normas nevis tiek attiecinātas jeb vērstas uz pagātni, bet gan kā fikcija „iet atpakaļ laikā” un stājas spēkā pirms tās publicēšanas brīža. (Rudevska 2009)

1. Tiesību normu atpakaļejoša spēka laikā analīze Satversmes tiesas spriedumos

Pastāvot šaubām par likumdevēja pieņemto tiesību normu ar atpakaļejošu spēku laikā satversmību, tai skaitā vispārējo tiesību principu ievērošanu minētā spēka laikā noteikšanā, personas ir tiesīgas vērsties ar pieteikumu Satversmes tiesā. Savukārt Satversmes tiesa, pamatojoties uz iesniegto pieteikumu, atklāj apstrīdēto tiesību normu saturu un veic tiesību normu spēka laikā analīzi. (Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2010-21-01)

Līdztekus likumdevēja pieņemto tiesību normu analīzei Satversmes tiesa atbilstoši Satversmes tiesas likuma 32.panta trešajai daļai ir tiesīga prettiesiski pieņemtās tiesību normas atzīt par spēku zaudējušām nevis no sprieduma pasludināšanas brīža, bet gan ar atpakaļejošu datumu, tādējādi veicot izmaiņas tiesiskajā regulējumā ar atpakaļejošu spēku laikā (Satversmes tiesas likuma 32.pants) Ievērojot minēto, rakstā ir analizēta gan Satversmes tiesas prakse, veicot prettiesiski pieņemto tiesību normu atzīšanu par spēkā neesošām ar atpakaļejošu spēku laikā, t.i. pirms sprieduma pasludināšanās, gan arī tiesas prakse, analizējot tiesību normas, kuras pieteikuma pieteicēju ieskatā ir pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā.

1.1. Prettiesiski pieņemto tiesību normu atzīšana par spēkā neesošām ar atpakaļejošu spēku laikā

Satversmes tiesa ir attīstījusi salīdzinoši plašu praksi un kritērijus, izvērtējot, vai atzīt prettiesiski pieņemtās tiesību normas par spēku zaudējušām pirms sprieduma pasludināšanas. Būtiskākais aspekts, kuru Satversmes tiesa analizē, ir saistīts ar efektīvas aizsardzības nodrošināšanu aizskarto tiesību vai likumisko interešu atjaunošanā. Piemēram, Satversmes tiesa lietā Nr.2009-43-01 jeb „pensiju samazināšanas lietā” ir norādījusi, ka šādās situācijās ir jānoskaidro:

– „vai apstrīdēto normu atzīšana par spēku zaudējušām ar atpakaļejošu datumu ir nepieciešama Pieteikumu iesniedzēju pamattiesību aizsardzībai;

– vai pastāv kādi apsvērumi, atbilstoši kuriem apstrīdētās normas būtu jāatzīst par spēkā neesošām ar atpakaļejošu datumu tikai attiecībā uz Pieteikumu iesniedzējiem.” (Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2009-43-01)

Tajā pašā laikā, kā izriet no Satversmes tiesas argumentācijas lietā Nr.2010-22-01, kurā tika par prettiesisku tika atzīta piespiedu nomas maksas noteikšana zemesgabaliem, kas atrodas zem privatizētām daudzdzīvokļu mājām, „ar denacionalizāciju un nekustamā īpašuma tiesību atjaunošanu saistītos tiesību jautājumos pat tūlītēja tiesību normu spēka zaudēšana var novest pie būtiska atsevišķu personu grupu tiesību aizskāruma” (Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2010-22-01).

Tādējādi Satversmes tiesai katrā no izvērtējamām situācijām ir jāizsver, vai tai ir primāri jāizsargā personas, kuru intereses vai tiesības ir aizskartas ar prettiesiski pieņemtajām tiesību normām un kas var tikt atjaunotas Satversmes tiesai atceļot tiesību normas ar atpakaļejošu spēku laikā. Vai arī tiesai, neskatoties uz likumdevēja pieņemto prettiesisko regulējumu, ir jānodrošina tiesiskā stabilitāte un jāizsargā tiesības vai intereses, kuras ir radušās, pamatojoties uz pastāvošo, taču prettiesiski pieņemto regulējumu.

1.2. Satversmes tiesas prakse, izvērtējot ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemtas tiesību normas

Kopš Satversmes tiesas faktiskās darbības uzsākšanas 1997.gadā tiesa vairākkārt ir izvērtējusi likumdevēja pieņemto tiesību normu ar atpakaļejošu spēku laikā satversmību. Tajā pašā laikā norādāms, ka Satversmes tiesa, izvērtējot atpakaļejošu spēku laikā, līdz šim nav norādījusi ne pazīmes tiesību normu ar atpakaļejošu spēku laikā konstatēšanai, ne kritērijus atpakaļejoša spēka laikā pieļaujamībai, ne arī lietojusi vienotu juridiskā terminoloģiju spēkā laikā raksturošanai.

Vairākos Satversmes tiesas spriedumos, it sevišķi pirmajos gados pēc Satversmes tiesas izveidošanas, tiesību normu atpakaļejoša spēka laikā izvērtēšana ir bijusi sasaistīta ar likuma „Par likumu un citu Saeimas, Valsts prezidenta un Ministru kabineta pieņemto aktu izsludināšanas, publicēšanas, spēkā stāšanās kārtību un spēkā esamību” (turpmāk – likums „Par likumu spēkā esamību”) 9.panta – „normatīvajiem aktiem nav atpakaļejoša spēka, izņemot likumā īpaši paredzētus gadījumus”, atreferēšanu. Piemēram, Satversmes tiesas spriedumā lietā Nr.04 – 04(97) ir secināts, ka „minētais likums paredzēja, ka tā noteikumi ir piemērojami īpašuma nodokļa aprēķināšanai un nomaksai par periodu, sākot ar 1997.gada 1.janvāri. Tātad Saeima likumam bija devusi atpakaļejošu spēku. Tas nav pretrunā ar likuma “Par likumu un citu Saeimas, Valsts prezidenta un Ministru kabineta pieņemto aktu izsludināšanas, publicēšanas, spēkā stāšanās kārtību un spēkā

esamību” 9.pantu, kas pieļauj, ka likumā īpaši paredzētos gadījumos normatīvajiem aktiem var būt atpakaļejošs spēks” (Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.04 – 04(97)).

Savukārt vairākos no pēdējā gada laikā pieņemtajiem Satversmes tiesas spriedumiem tiesību normu atpakaļejošs spēks laikā ir sasaistīts ar tiesiskās palāvības principa ievērošanu. Piemēram, lietā Nr.2010-21-01, līdztekus likuma „Par likumu spēkā esamību” 9.panta nocitēšanai, Satversmes tiesa ir norādījusi, ka „likumam piešķirt atpakaļvērstu spēku visos gadījumos nav pieļaujams, jo jāņem vērā vispārējie tiesību principi, kas sargā personu tiesisko palāvību no iepriekš neparedzamām tiesiskā regulējuma izmaiņām(..)Līdz ar to Pārejas noteikumu 3. punkta 4. apakšpunkta atbilstība augstāka juridiskā spēka normām jāvērtē vienlaikus ar apstrīdēto normu atbilstību tiesiskās palāvības principam” (Satversmes tiesas spriedums lietā nr.2010-21-01).

1.3. Juridiskais pamats tiesību normu, kas pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā, satversmības izvērtēšanai

Lai gan Satversmes tiesa, izvērtējot tiesību normas, kas pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā, spriedumos ir atsaukusies uz likuma „Par likumu spēkā esamību” 9.pantu („normatīvajiem aktiem nav atpakaļejoša spēka, izņemot likumā īpaši paredzētus gadījumus”), minētās tiesību normas saturs rada neskaidrības par tās piemērošanu atpakaļejoša spēka laikā izvērtēšanā.

Tiesiskās un demokrātiskās valstīs atpakaļejoša spēka laikā aizliegums pastāv neatkarīgi no apstākļa, vai tas ir noteikts normatīvajos tiesību aktos. Proti, jau no likuma varas principa ir atvasināms aizliegums pieņemt tiesību normas ar atpakaļejošu spēku laikā, paredzot atpakaļejošu spēku laikā kā izņēmumu no vispārējās kārtības. (Bernitz 2009) Savukārt izņēmumi no vispārējās kārtības, kad likumdevējs ir tiesīgs pieņemt tiesību normas ar atpakaļejošu spēku laikā, nav aprobežoti ar formāliem noteikumiem un no likumdevēja gribas atkarīgiem „īpašiem” normatīvajos tiesību aktos noteiktiem gadījumiem, bet gan ir saistīti ar vispārējo tiesību principu, tai skaitā tiesiskās noteiktības principa, precīzu ievērošanu. (Schwarze 2006:942)

Tajā pašā laikā, iztulkojot likuma „Par likumu spēkā esamību” 9.pantu, secināms, ka tiesību normu ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemšana ir sasaistīta ar nosacījumiem, kuri ierobežo atbilstošu atpakaļejoša spēka laikā noteikšanu. No minētās tiesību normas satura izriet, ka atpakaļejošs spēks ir pieļaujams situācijās, kad tas ir īpaši ir noteikts likumā. Tomēr no tiesību normas satura nav izsecināms, kuri ir „īpaši” likumos nosakāmi gadījumi, kad atpakaļejošs spēks laikā ir pieļaujams un kādas ir tiesiskās sekas, ja atpakaļejošs spēks laikā ir noteikts regulējamai situācijai, kura nav

„īpaši” paredzēta likumos. Tāpat šāda satura tiesību norma nodrošina likumdevējam tiesības noteikt atpakaļejošu spēku laikā atkarībā no tā ieskatiem par „īpašiem gadījumiem”, kas varētu nonākt pretrunā ar likuma varas un tiesiskās noteiktības principu. Vienlaikus norādāms, ka, lai gan Satversmes tiesa ir atsaukusies uz minēto tiesību normu vairākos spriedumos, līdz šim tā nav sniegusi tiesību normas satura izvērtējumu, bet gan tikai norādījusi minēto tiesību normu kā pamatu atpakaļejoša spēka laikā izvērtēšanā.

Ievērojot minēto, kā arī tiesību doktrīnā nostiprinājušos principu, ka vispārējo tiesību principu un rakstīto tiesību normu kolīzijas gadījumā vispārējie tiesību principi ir prioritāri, Satversmes tiesai kā juridiskais pamats tiesību normu ar atpakaļejošu spēku laikā satversmības izvērtēšanā būtu jāpiemēro likuma varas princips, nevis likuma „Par likumu spēkā esamību” 9.pants. (Iljanova 2005:119) Tādējādi, piemērojot gan likuma varas principu, kas aizliedz atpakaļejoša spēka laikā noteikšanu, gan arī tiesiskās noteiktības principu, Satversmes tiesa varētu veikt atbilstošu atpakaļejoša spēka laikā izvērtēšanu. Tajā pašā laikā likuma „Par likumu spēkā esamību” 9.pants ir piemērojams, veicot tiesību normu iztulkošanu situācijās, kad nepieciešams izvērtēt, vai likumdevēja pieņemtajām tiesību normām ir atpakaļejošs spēks laikā.

Secinājumi

1. Latvijas tiesību doktrīnā un judikatūrā pastāv nenoteiktība, raksturojot atpakaļejošu spēku laikā. Lai gan kā sinonīmi tiek lietoti termini „atpakaļejošs” un „atpakaļvērstis” spēks laikā, tomēr uzskatāms, ka ar dziļākām saknēm un normatīvi tiesisku raksturu ir termins „atpakaļejošs spēks” laikā. Tādējādi, lai nodrošinātu vienotu juridisko terminoloģiju, turpmāk būtu izmantojams termins tiesību normu „atpakaļejošs spēks” laikā.

2. Satversmes tiesa veic tiesību normu atpakaļejoša spēka laikā analīzi, gan situācijās, kad tiesai ir jāizvērtē apstrīdēto tiesību normu atzīšana par spēku zaudējušām ar datumu pirms sprieduma pasludināšanas brīža, gan arī situācijās, kad tiek izvērtētas tiesību normas, kuras pieteikuma iesniedzēju ieskatā ir pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā.

3. Izvērtējot pretiesiski pieņemto tiesību normu atzīšanu par spēkā neesošām ar atpakaļejošu datumu, Satversmes tiesa izsver, vai tiks nodrošināta efektīva aizsardzība aizskartajām personām, no vienas puses, kā arī, vai vienlaikus tiks ievērots tiesiskās noteiktības princips attiecībā pret personām, kuru intereses vai tiesības ar sprieduma pieņemšanu varētu tikt aizskartas, no otras puses.

4. Tā kā tiesību normu ar atpakaļejošu spēku laikā pieņemšanas aizliegums izriet no likuma varas principa, nav pieļaujams, ka ar pozitīvizētām tiesību normām tiek ierobežots

minētais princips, citastarp likumdevējam nosakot tiesības normatīvajos tiesību aktos paredzēt „īpašus” gadījumus, kad var tikt noteikts atpakaļejošs spēks laikā. Tādējādi, izvērtējot tiesību normu, kas pieņemtas ar atpakaļejošu spēku laikā, satversmību, Satversmes tiesai būtu jābalstās uz likuma varas un tiesiskās noteiktības principu.

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE
ANNO 1918

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā „Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē”.

Bibliogrāfija

Monogrāfijas:

1. Iljanova D. (2005) *Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana*. Rīga: Ratio iuris.
2. Schwarze, J. (2006) *European administrative law, revised 1st edition*. Sweet and Maxwell.
3. Raitio, J. (2003) *The Principle of Legal Certainty in ES Law*. Kluwer Academic Publishers.
4. Schwarze, J. (2006) *European administrative law, revised 1st edition*. Sweet and Maxwell.

Periodika:

5. Krons M. (1938) Intertemporālo tiesību mācība un Civillikuma trešais pants. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr.1, 96-98.lpp.
6. Rudevska, B. (2009) „Parex” bankas klauzula: Saeimas pārejas tiesību pinekļos. *Jurista Vārds*, Nr.44 (587).

Materiāli no interneta:

1. Bernitz, U. *Retroactive Legislation in a European Perspective – On the Importance of General Principles of Law*. <http://www.scandinavianlaw.se/pdf/39-3.pdf> [2011.04.10.]

Normatīvie tiesību akti:

1. Satversmes tiesas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1996.gada 14.jūnijs, Nr.103 (588).
2. Likums „Par likumu un citu Saeimas, Valsts prezidenta un Ministru kabineta pieņemto aktu izsludināšanas, publicēšanas, spēkā stāšanās kārtību un spēkā esamību”: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1994.gada 18.jūnijs, Nr.72 (203).

Tiesu prakse:

1. 2011.gada 27.janvāra Satversmes tiesas spriedums lietā nr.2010-22-01, publicēts Satversmes tiesas mājaslapā <http://www.satv.tiesa.gov.lv> [2011.04.01.]
2. 2010.gada 6.decembra Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2010-25-01, publicēts Satversmes tiesas mājaslapā <http://www.satv.tiesa.gov.lv> [2011.04.05.]
3. 2010.gada 1.decembra Satversmes tiesas spriedums lietā nr.2010-21-01, publicēts Satversmes tiesas mājaslapā <http://www.satv.tiesa.gov.lv> [2011.04.03.]
4. 2010.gada 19.jūnija Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2010-02-01, publicēts Satversmes tiesas mājaslapā <http://www.satv.tiesa.gov.lv> [2011.04.01.]
5. 2009. gada 21. decembra Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2009-43-01, publicēts Satversmes tiesas mājaslapā <http://www.satv.tiesa.gov.lv> [2011.03.30.]
6. 1998.gada 23.februāra Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.04-04(97), publicēts Satversmes tiesas mājaslapā <http://www.satv.tiesa.gov.lv> [2011.03.30.]